

Recensies

W. J. van der Dussen, *Filosofie van de geschiedenis. Een inleiding* (Muiderberg: Coutinho, 1986, 191 blz., f27,50, ISBN 90 6283 662 3).

Deze inleiding stelt zich niet alleen ten doel de lezer een indruk te geven van een aantal geschiedfilosofische inzichten, maar ook de eliminatie van een aantal misverstanden die de relatie tussen de theoreticus en de historicus nog steeds belasten. De auteur besteedt daarom veel aandacht aan de beantwoording van de vraag wat geschiedenis en filosofie voor vakken zijn en, met name aan een overzicht van het soort kwesties waar filosofen zich beroepshalve voor interesseren. Wat betreft de geschiedenis vermijdt de auteur het geven van de altijd nogal arbitraire definities van wat het verleden en de geschiedbeoefening zijn en hij biedt in de plaats daarvan een inzicht hoe het verleden in het heden functioneert (hoofdstuk 2.2, en zie ook 7.8). Het betoog over de relatie tussen de geschiedbeoefening en de filosofie mondt logischerwijs uit in een omschrijving van 1) de aard en 2) het nut van de geschiedfilosofie. Wat de eerste kwestie betreft, het is opvallend dat Van der Dussen hier een onderscheid aanbrengt tussen 'methodes' (de hulpwetenschappelijke problematiek van een correcte interpretatie van de bronnen) en de 'methodologie' (die hij, met Collingwood, ziet als het eigenlijke domein van de geschiedfilosofie). In de behandeling van de vraag naar het nut van de geschiedfilosofie vindt het eerste deel van het boek zijn bekroning. Allereerst wijst Van der Dussen er op dat debatten over bijvoorbeeld de pro's en contra's van een sociaal-wetenschappelijke benadering van het verleden een filosofische dimensie hebben. In de tweede plaats hebben zelfs zuiver historische debatten als over de oorzaken van een bepaald historisch gebeuren een door historici zelf vaak niet onderkend filosofisch aspect (men denke bijvoorbeeld aan het verschil tussen voldoende en noodzakelijke voorwaarden). En tenslotte werkt de historicus altijd met bepaalde algemene concepties over de aard van het verleden en van de geschiedbeoefening die een filosofische precisering behoeven.

Daarmee komt Van der Dussen toe aan zijn overzicht van geschiedfilosofische standpunten. Allereerst concentreert hij zich op de negentiende-, begin twintigste-eeuwse Duitse traditie. Hij bespreekt achtereenvolgens Droysen, Dilthey, Windelband, Rickert en het historicisme. De behandeling van deze toch veelbesproken auteurs is helder en levendig. Voorts blijkt de auteur bereid om de betekenis van het zoveel gesmade historicisme te onderkennen. Verrassend is zijn constatering dat waar het cultuurrelativisme het historicisme de beschuldiging van conservatisme opleverde, het cultuurrelativisme van de culturele antropologie juist als iets moois en progressiefs ervaren wordt.

Het boek sluit af met een gedegen en compacte beschouwing van Poppers en Collingwoods denkbeelden. Poppers geschiedfilosofische opvattingen, zoals hij die ontwikkelde in zijn *The Poverty of Historicism* en in zijn *The Open Society and its Enemies* plaatst Van der Dussen tegen de achtergrond van zijn wetenschapsfilosofie en zijn politieke filosofie. Met Collingwood betreedt de auteur een hem welbekend terrein (hij schreef een proefschrift over deze veelzijdige filosoof). Het is vooral Van der Dussens bedoeling om Collingwood in bescherming te nemen tegen een aantal, zijns inziens, onjuiste interpretaties van diens oeuvre. Zo betoogt hij dat Collingwood in zijn 're-enactment' theorie niet verlangde dat de gedachte van de historische actor en de herdachte gedachte van de historicus geheel en al identiek met elkaar zijn. Het is jammer dat de auteur niet ingaat op de vraag in hoeverre zijn kritiek op Dray (69) en op Dilthey (95, 96) niet ook op Collingwood van toepassing zou kunnen zijn.

Het boek is geschreven in een bewonderenswaardig heldere stijl, heeft een transparante en plausibele opzet en is daarom een even toegankelijke als aanbevelenswaardige inleiding tot

de geschiedfilosofie. Het enige bezwaar dat men tegen het boek zou kunnen hebben betreft niet het boek als zodanig als wel een zeker misverstand waar het toe aanleiding zou kunnen geven. Doordat het boek eindigt met Popper en Collingwood (in die volgorde) wordt bij de 'rudis tiro' in het vak de indruk gewekt dat na hen niet veel van belang meer werd gepresteerd in de geschiedfilosofie. Het feit dat sommige latere auteurs in het betoog terloops wel vermeld worden, werkt dit effect nog in de hand. Maar alles bij elkaar is het een boek dat men in de handen zou wensen van ieder historisch student omdat het bij uitstek geschikt is om de nog bestaande barrières te slechten die de historicus scheiden van de theorie.

F. R. Ankersmit

W. J. Formsma, *Grijpskerk. De geschiedenis van een Groninger gemeente* (Groningen: Wolters-Noordhoff, Forsten, 1986, xiv + 283 blz., f50,-, ISBN 90 6243 060 0); J. B. T. Feldbrugge, e.a., ed., *Geschiedenis van Zuidhorn. Zuidhorn, Noordhorn, Brittil* (Bedum: Uitgeverij Profiel, 1986, 319 blz., f39,50, ISBN 90 70287 34 X).

Twee op het oog gelijksoortige boeken, die bij nader inzien nogal blijken te verschillen. De aan elkaar grenzende gemeenten Grijpskerk en Zuidhorn hebben veel gemeen. Historisch zijn zij sterk verbonden; Zuidhorn en het oudste deel van Grijpskerk behoorden tot het landschap, later de grietenij Langewold. De sociaal-economische structuur vertoont veel overeenkomsten. Tot in de twintigste eeuw was het karakter van beide gemeenten overwegend agrarisch.

Grijpskerk werd door Formsma beschreven. In zijn lange loopbaan is deze daarbij als het ware teruggekeerd naar het begin: hij werd in Grijpskerk geboren. De indeling van zijn beschrijving is chronologisch: de periode tot 1600, de tijd van de Republiek, de Bataafs-Franse tijd en de periode 1813-1940. Daarbij is grofweg een onderverdeling in politieke, kerkelijke, waterstaats- en sociaal-economische geschiedenis aangehouden.

Het grootste gedeelte van de gemeente Grijpskerk is een relatief jong gebied. Het werd na 1200 op de Lauwerszee gewonnen. Het cisterciënzer klooster Jeruzalem (Gerkesklooster), even over de Friese grens gelegen, heeft hierbij een overwegende rol gespeeld. Zo was bijvoorbeeld al de grond in het kerspel Visvliet eigendom van dit klooster. Naar schatting een derde tot een vierde van de grond in de huidige gemeente Grijpskerk was oorspronkelijk kloosterbezit. Ook op waterstaatsgebied heeft het Gerkesklooster een grote rol gespeeld. Daarbij ontstond een merkwaardige staatkundige situatie. Na de opheffing van het klooster (1578) traden de Staten van Friesland in de rechten hiervan. Dit betekende ook dat de onderhoudswerken van het Munnikezijlvest door Friesland werden uitgevoerd. De Friese Staten hadden derhalve het recht om buiten hun territoir zijlschot te heffen. Een soortgelijke toestand bestond ook in Visvliet. Dit kerspel ligt ten oosten van de Lauwers en behoort derhalve tot Groningerland. De jurisdictie behoorde echter aan het Gerkesklooster, later aan Friesland. De Staten verkochten deze in de eerste helft van de zeventiende eeuw, evenals de kloostergoederen.

In het nieuwe land ontbreekt het typische 'boeren-eigenerfde' karakter dat het grondbezit in het Langewolder achterland kenmerkte. Grootgrondbezit van de kloosters en — meest Westerlauwerse — hoofdelingen overheerst op de Waarden. Opmerkelijk is dat ook een Hollandse adellijke familie er land bezat (Matenese). Hoewel hij erin geslaagd is de herkomst van het grondbezit der hoofdelingen te ontrafelen, heeft Formsma helaas niet kunnen